

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

**Методичні рекомендації для студентів напряму підготовки
6.030402 Право**

Дніпропетровськ

2012

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**Юридичний факультет
Кафедра історії та політичної теорії**

**Соціологія права
Методичні рекомендації
для студентів напрямку підготовки
6.030402 Право**

**Дніпропетровськ
НГУ
2012**

Соціологія права. Методичні рекомендації для студентів напряму підготовки 6.030402 Право. / Л.О. Колісник, М.В. Мосьондз. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 36 с.

Автори:

Л.О. Колісник, доц., канд. соц. наук,
М.В. Мосьондз, асист.

Затверджено методичною комісією з напряму підготовки 6.030402 Право за поданням кафедри історії та політичної теорії (протокол № 7 від 16.10.12).

Методичні матеріали призначено для самостійної роботи студентів напряму підготовки 6.030402 Право різних форм навчання (денна, заочна, вечірня, екстернат) під час вивчення дисципліни «Соціологія права».

Надаються теоретичні відомості з ключових питань соціології права. До кожної теми пропонується перелік завдань до самостійної та практичної роботи. Наведено перелік питань для підсумкового контролю знань, які дають можливість студентам творчо та усвідомлено підійти до вивчення дисципліни.

Відповідальний за випуск завідувач кафедри історії та політичної теорії,
проф. В.Ю. Пушкін.

ЗМІСТ

Мета та завдання курсу	6
Вступ	5
Програма дисципліни «Соціологія права»	6
Тести для атестації остаточних знань	16
Терміни та їх визначення	19
Поради та завдання для студентів очної та вечірньої форми навчання	26
– питання на екзамен/диференційований залік	26
– питання для I теоретичного модульного контролю	27
– питання для II практичного модульного контролю	27
– тематика індивідуальних завдань (есе, творчі роботи)	28
– теми для соціологічних досліджень	28
– приклад опитувального листа (анкети)	29
Поради та завдання для студентів заочної форми навчання	32
– теми домашніх робіт	33
– питання на екзамен/диференційований залік	33
Поради та завдання для студентів екстернату	35
– питання на екзамен/диференційований залік	35

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ

Навчальний курс призначено для ознайомлення студентів з особливостями історичного розвитку соціології права, теоретичного та емпіричного рівнів її розвитку, досвідом практичної реалізації досягнень цієї науки в юридичній практиці та її значенням для розвитку самої соціології. Усе це дає студентам змогу зрозуміти еволюцію суспільного розвитку під кутом зору постійного розширення можливостей правового регулювання процесів у суспільстві на основі глибоких комплексних наукових досліджень, що в свою чергу сприятиме становленню їх наукового світогляду, значно підвищить загальноосвітній, культурний та професійний рівень.

Метою нормативного навчального курсу «Соціологія права» є формування у студентів знань та навичок, необхідних для системного розуміння соціального інституту права, правових явищ та форм правової поведінки і конкретних соціальних механізмів їх відтворення, а також для критичного аналізу інституційних відповідей на виклики соціальних девіацій.

Завданнями курсу є:

- формування у студентів знань щодо суті інституту права, його специфіки порівняно з іншими формами соціального контролю, соціальних механізмів інституціоналізації та функціонування права, функціональних і дисфункціональних аспектів правового регулювання девіантної поведінки, сутності та видів соціальних девіацій, механізмів відтворення девіантної поведінки, класичних і сучасних теорій девіантної поведінки та їх можливостей для соціологічного дослідження девіацій у сучасному українському суспільстві;
- ознайомлення студентів з працями провідних зарубіжних та вітчизняних соціологів у галузі дослідження правових відносин та девіантної поведінки;
- формування у студентів здатності критично аналізувати інституційні відповіді на виклики девіантної поведінки, тобто окремі заходи та програми соціального управління у сфері протидії такій поведінці, зокрема у тому, що стосується діяльності правоохоронних органів і пенітенціарної системи;
- засвоєння студентами навичок практичного дослідження девіантної поведінки із застосуванням соціологічних методів збору та аналізу інформації в ході польових соціологічних досліджень;
- виявлення специфіки девіантної поведінки в молодіжному середовищі, тобто аналіз таких явищ, як молодіжна злочинність, наркоманія, алкоголізм тощо та просвіта студентської молоді з питань негативних та позитивних девіацій, формування у молодих людей чіткого уявлення про негативні наслідки девіантної поведінки як для суспільства, так і для особистості.

ВСТУП

Соціологія права як відносно молода галузь соціологічного знання досліджує функціонування права в системі соціальних інститутів суспільства, динаміку й структуру правових норм та їх роль у суспільному житті людей.

Важливим складовим компонентом соціології права виступають соціологічні дослідження. Але варто зазначити, що юридична наука ще недостатньо використовує конкретні соціологічні дослідження, а головне їх ефективні результати. Між тим не можна недооцінювати того положення, що соціологічні дослідження в праві реалізуються на стику соціології і права. Тому вони якраз і являють собою приклад системного підходу до вирішення актуальних питань державного і правового творення, які є досить актуальними для нинішнього українського суспільства.

Методичні поради містять тематичний план курсу «Соціологія права» для студентів, які навчаються на юридичному факультеті, короткий зміст лекцій, плани семінарських занять та завдання для самостійної роботи, список рекомендованої літератури, орієнтовні питання до заліку чи іспиту, а також методичні вказівки до виконання контрольних робіт з дисципліни для студентів заочної форми навчання. Методичні вказівки розраховані для студентів всіх форм навчання – денна, заочна, вечірня, екстернат напрямку підготовки 6.030402 Право.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА»

Тема 1. Соціологія права в системі соціально-гуманітарних та юридичних дисциплін

Формування соціології права як закономірний наслідок розвитку юридичних та соціальних наук. Взаємозв'язок соціології права з теорією права, соціологією, філософією права, політологією та іншими гуманітарними дисциплінами.

Предмет соціології права. Соціальна зумовленість права, вплив права на соціальні процеси, формування і розвиток суспільних відносин.

Дискусії про характер соціології права. Предмет даної дисципліни, його широке та вузьке тлумачення. Вивчення походження правових норм; соціальна зумовленість права, правових норм та інститутів; механізм цієї зумовленості. Ефективність права як предметна сфера соціології права.

Структура соціології права за різними критеріями: рівень дослідження, характер дослідження, цілі та завдання, галузі та категорії права, виконавці правових ролей. Науково-теоретична і практична функції даної дисципліни. Основні поняття та категорії соціології права: право, правова норма, правова свідомість, правові відносини, правова культура. Актуальність вивчення соціології права та її завдання.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Дискусійний характер визначення предмета соціології права
2. Права та свободи людини в світлі сучасного соціально-правового аналізу.
3. Проблеми ефективності законодавства. Соціологічне забезпечення законодавства.
4. Соціологічний підхід до дослідження права.
5. Дослідження права: соціологічний підхід.
6. Характеристика сучасного стану соціології права.

Список рекомендованої літератури

1. Лапаева, В.В. Социология права. История и современность / В.В. Лапаева // Социс. – 2008. – № 6. – С. 47–57.
2. Музика, І.В. До полеміки щодо предмета та місця соціології права в системі суспільних наук / І.В. Музика // Правова держава. – 2002. – С.69–79.
3. Рущенко, И. Уголовный кодекс и социальные институты / И. Рущенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 150–164.
4. Саидов, А.Х. Социология права: каков ее научный статус? / А.Х. Саидов // Социс. – 2006. – № 7. – С. 97–104.
5. Соціологія права: навч. посіб. / В.Д. Воднік, Ю.І. Золотарьова, Г.П. Клімова та ін.; за ред. Н. П. Осипової. – Х.: Право, 2007. – 232 с.
6. Соціологія права: навч. посіб. / О.М. Джужа, І.Г. Кириченко, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 288 с.

7. Социология права: учебное пособие / под ред. проф. В.М. Сырых. – М.: Юридический дом «Юстицинформ», 2001. – С. 12–26.
8. Шереги, Ф.Э. Социология права. Прикладные исследования / Ф.Э. Шереги. – С.Пб. : «Алетейя», 2002. – 447 с.
9. Юридическая социология. Учебник для вузов. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – С.1–17.

Тема 2. Історичні та наукові передумови виникнення соціології права.

Основні етапи становлення та розвитку соціології права

Попередники соціології права: Демокріт, Платон, Арістотель, Ф. Бекон, Т. Гоббс, Б. Спіноза, А. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гроцій, Д. Дідро, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є та інші.

Європейська школа соціології права: Е. Ерліх, Б. Малиновський, Г. Гурвич, Ж. Карбоньє, Ж. Крює, А. Арно, П. Сорокін, Р. Треверс, В. Феррарі, Р. Дарендорф. Американська школа соціології права: Р. Паунд, О. Холмс; реалістичний напрям американської соціології права. Два крила реалістичного напрямку: крайнє (Д. Френк, Т. Арнольд, Х. Оліфент) та помірне (В. Кук, Н. Герлен, К. Левеллін).

Українська школа соціології права (Г. Сковорода, І. Котляревський, Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, С. Дністрянський, Б. Кістяківський, О. Кістяківський, М. Ковалевський, Л. Петражицький та інші.)

Проблеми соціології права у 30–60 роки. Досвід соціологічних досліджень в праві у 70–80 роки, основна проблематика. Сучасна українська соціологія права: проблеми, досягнення.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Ідеї права у філософській та політико-правовій літературі стародавнього світу.
2. «Живе право» Е. Ерліха. Його вплив на розвиток соціології права.
3. Закон про існування злочинності в суспільстві А. Кетле.
4. Погляди Е. Дюркгейма на злочинність.
5. Соціоправові погляди Ф. Ніцше.
6. П. Сорокін про злочинність та кару, подвиги та нагороди.
7. Українська соціологія права: традиції та сучасність.
8. Соціологія права в сучасних умовах розвитку України

Список рекомендованої літератури

1. Бусова, М. Макс Вебер о роли права в становлении рыночного капитализма / М. Бусова // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – №3. – С.119–135.
2. Жоль, К.К. Философия и социология права: учебн. пособие. / К.К. Жоль. – К.: Юринком Интер, 2000. – 480с.
3. Новгородцев, П.И. Введение в философию права / П.И. Новгородцев. – М.: Наука, 1996. – 269 с.

4. Соціологія права: навч. посіб. / В.Д. Воднік, Ю.І. Золотарьова, Г.П. Клімова та ін; за ред. Н. П. Осипової. – Х.: Право, 2007. – 232 с.
5. Соціологія права: Навч. посіб. / О.М. Джужа, І.Г. Кириченко, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 288 с.
6. Шереги, Ф.Э. Социология права. Прикладные исследования / Ф.Э. Шереги. – С.Пб. : «Алетейя». 2002. – 447 с.
7. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. – М.: ИНИОН, 1987. – 195с.

Тема 3. Право як соціальний інститут. Правова свідомість та правова поведінка

Поняття та основні ознаки права як соціального інституту. Соціальні функції права: інтергративна, регулятивна, охоронна, комунікативна. Латентні функції інституту права.

Сутність механізму соціальної дії права. Форми соціальної дії права: юридична, психологічна, етична, інформаційна. Механізм реалізації права, умови ефективності його дії.

Правова свідомість та правова поведінка як форми суспільної свідомості. Структура правосвідомості: знання правових норм, їх розуміння і ставлення до права та правових інститутів. Правосвідомість як об'єкт соціологічного дослідження: вивчення когнітивного, переконавчого, оціночного, вольового аспектів. Методика дослідження правосвідомості, її оцінка та вимір. Виявлення характеру правосвідомості.

Проблема криміналізації суспільної свідомості, причини даного явища та методи подолання.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Правова поведінка, її різновиди та антисоціальний сенс.
2. Функції права та їх соціальний сенс, механізм реалізації.
3. Умови ефективності дії права. Причини низької ефективності права в сучасному українському суспільстві.
4. Правосвідомість сучасної студентської молоді.
5. Соціальна зумовленість правових норм та викликаних ними правовідносин.
6. Взаємозалежність закону та звичаїв.
7. Соціальна ефективність права. Методики вивчення ефективності права.
8. Показники та критерії оцінки соціальної ефективності права.
9. «Офіційний» та «тіньовий» напрямок права у правотворчому процесі.
10. Недоліки та «помилки» українського законодавства.

Список рекомендованої літератури

1. Бова, В.А. Правосвідомість і громадянська думка про право і концептуальні засади / В.А. Бова // Урядовий вісник України. – К., 2001. – Т. 22. – С. 623–631.

2. Лазарев, В. Социально-психологические аспекты применения права / В. Лазарев. – Казань, 1992. – С. 87–107.
3. Осика, І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. – 2001. – № 7. – С. 98–101.
4. Тригубенко, Г. Боротьба зі злочинністю як засіб подолання правового нігілізму. / Г. Тригубенко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 127–129.
5. Тригубенко, Г. Термін «нігілізм»: історія та сучасність / Г. Тригубенко // Право України. – 2000. – № 9. – С. 129–132.
6. Швыдак, Н. Образ жизни и образ права / Н. Швыдак // Сб. Социальное развитие и право. – М., 1980. – С. 5–9.
7. Юридическая социология. Учебник для вузов. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – С. 106 – 129.

Тема 4. Соціологія злочинності. Сутність девіантної поведінки правопорушника

Соціальна сутність протиправної поведінки. Злочинна поведінка як найбільш тяжка частина противоправного. Соціальна характеристика злочинної поведінки. Злочинність як соціальне явище. А. Кетле як засновник соціології злочинності.

Теорії походження та причини злочинності: біологічний, психологічний, філософський підходи. Основні соціологічні теорії злочинності – драматизації зла, диференційованої асоціації, конфлікту культур, відчуження, референтної групи, злочинних субкультур, соціального контролю, сприятливих можливостей, дрейфа, соціальної дезорганізації – та їх інтерпретація.

Соціальні інститути та злочинність: дезорганізація інститутів та злочинність, ігнорування нових інститутів, нові інститути як чинник злочинності. Стан злочинності, її причини та чинники, соціальна база в умовах системної кризи українського суспільства. Особистість злочинця: типологія, мотивація, ціннісно-нормативний комплекс. Соціологічне вивчення особистості злочинця.

Латентна злочинність та методи її вивчення. Дитяча, молодіжна, організована злочинність. Латентна злочинність з точки зору гендерного аналізу.

Профілактика, покарання, реабілітація як складова системи боротьби зі злочинністю. Покарання: сутність та принципи. Криза системи покарання. Смертна кара та проблема її скасування.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Норма і відхилення від неї. Типологія відхилень.
2. Особистість злочинця в ракурсі соціологічного аналізу.
3. Тюремна субкультура, її поширення. Жаргон та його роль у збереженні та трансляції кримінальної субкультури.
4. Сутність корупції та її функції в суспільстві. Ділова гра «Як побороти корупцію в освіті, медицині, міліції тощо».

5. Причини та чинники розповсюдження кримінальної субкультури в сучасному українському суспільстві.
6. Профілактика девіантної поведінки як рання профілактика злочинності. Позитивна девіація.
7. Соціальна практика кримінального покарання в Україні.
8. Незаконна міграція. Взаємозв'язок росту незаконної міграції та росту злочинності у світі.
9. Маніпуляції у процесі виборів як вид злочинності. Система покарання за такий вид злочинності в Україні.
10. Злочинність у інтернеті.

Список рекомендованої літератури

1. Ерохина, Л.Д. Проблема торговли женщинами социальных групп риска / Л.Д. Ерохина, М.Ю. Буряк // Социс. – 2005. – № 6. – С. 23–29.
2. Климова, С.В. Подростковая преступность в зеркале социологической экспертизы / С.В. Климова // Социс. – 2006. – №9. – С. 56–64.
3. Комлев, Ю.Ю. От социологического изучения феномена к обновлению антинаркотических практик / Ю.Ю. Комлев // Социс. – 2005. – № 6. – С. 34–35.
4. Лелеков, В.А. Влияние семьи на преступность несовершеннолетних / В.А. Лелеков, Е.В. Кошелева // Социс. – 2006. – №1. – С. 23–29.
5. Лысова, А.В. Насилие на свиданиях в России / А.В. Лысова // Социс. – 2006. – № 2. – С. 14–21.
6. Меренков, А.В. Социальный портрет современной проститутки / А.В. Меренков, М.Н. Никитина // Социс. – 2000. – № 5. – С. 34–39.
7. М'ягков, М. Фальсифікації чи домисли досвід виборів у Росії та в Україні / М. М'ягков, К. Одрещук Пітер, Д. Шакін // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 116–124.
8. Пилипенко, В. Подростковая агрессия в контексте современной социокультурной ситуации / В. Пилипенко, О. Волянская // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 54–64.
9. Попова, И. Моральное оправдание и нормативная составляющая теневых практик (К постановке проблемы) / И. Попова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 1. – С. 23–30.
10. Сидоров, А.И. Коррупция: и диагноз и приговор / А.И. Сидоров // Социс. – 2008. – № 2. – С. 54–59.
11. Тапилина, В.С. Сколько пьет Россия? Объем, динамика и дифференциация потребления алкоголя / В.С. Тапилина // Социс. – 2006. – № 2. – С. 44–51.

Тема 5. Проблеми особистості в теорії та практиці права

Теоретична, практична та прикладна актуальність проблеми особистості в соціології права. Спрямованість соціальних орієнтацій особистості: законослухняна або антисоціальна чи кримінальна

Антропологічний або біологічний підхід до проблеми кримінальної особистості. Психологічний підхід до аналізу антисоціальної поведінки особистості. Соціологічний та соціально-психологічний аналіз антисоціальної особистості. Порушення прав особистості. Сучасний погляд на антисоціальну кримінальну особистість. Незадоволення потреб особистості як головна причина сучасної девіантної поведінки молоді.

Рівні правової соціалізації особистості. Фактори правової соціалізації. Психологічний механізм соціалізації. Значення функцій права в процесі правової соціалізації. Принципи правової соціалізації. Структура поля правової соціалізації особистості. Діяльність особистості як головний напрям соціалізації. Принципи, що застосовуються в цій діяльності. Система регулювання соціальної поведінки. Соціальне й індивідуальне в процесі правової соціалізації. Динамічна функціональна структура особистості. Критерії оцінки особистості як суб'єкта правової "соціалізації". Механізм правової соціалізації особистості.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Особистість в системі правових відносин.
2. Особливості правової соціалізації особистості. Соціально-психологічні механізми та інститути соціалізації.
3. Основні концепції соціалізації.
4. Незадоволені потреби особистості як передумови поведінки, що відхиляється від норми.
5. Специфіка антропологічного підходу до поняття «кримінальна особистість»
6. Принцип формування активних правових суб'єктів. Чинники, що впливають на законослухняну поведінку людини.
7. Сучасний погляд на антисоціальну та кримінальну особистість.
8. Соціальні чинники, що впливають на законослухняну поведінку особистості.

Список рекомендованої літератури

1. Болонина, С. Правосознание молодежи: проблемы в условиях современного кризиса / С. Болонина // Юрист. – 1999. – №10. – С. 66–70.
2. Гречин, А.С. Социология правового сознания: Учебн. пособие для вузов / А.С. Гречин. – М.: ЮНИТИ – ДАНА. 2001. – 256 с.
3. Лелеков, В.А. Защищенность личности от преступных посягательств / В.А. Лелеков, А.В. Тямкин // Социс. – 2005. – № 6. – С. 33–38.
4. Резник, А. Динамика факторов протестных практик населения Украины / А. Резник // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 3. – С. 34–35.
5. Соціологія права: навч. посіб. / В.Д. Воднік, Ю.І. Золотарьова, Г.П. Клімова та ін.; за ред. Н.П. Осипової. – Х.: Право, 2007. – 232 с.
6. Соціологія права: навч. посіб. / О.М. Джужа, І.Г. Кириченко, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 288 с.

7. Социология права: учебное пособие / Под ред. проф. В.М. Сырых. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001. – С.395–414.
8. Правовое сознание студенческой молодежи: результаты криминологических исследований // Вестник МГУ. – Серия 11. Право. – 1998. – №1. – С.78–79.
9. Шереги, Ф.Э. Социология права. Прикладные исследования / Ф.Э. Шереги. – С.Пб. : «Алетейя», 2002. – 447 с.

Тема 6. Правова культура та шляхи її формування

Правова культура: сутність та різноманітність теоретичних підходів до її пояснення. Роль правової культури в українському суспільстві. Основні напрями її впливу на індивіда.

Елементи правової культури: знання права, правових норм; розуміння та усвідомлення правових норм; ставлення до права, правових норм, інститутів та їх представників.

Шляхи формування правової культури. Сутність правової соціалізації, її специфічні характеристики та особливості. Правова соціалізація в умовах кризового періоду розвитку суспільства, деструктивні фактори, що впливають на цей процес. Правова освіта та принципи її організації, правове виховання, його зміст, принципи, методи та форми. Правове самовиховання. Правова культура сучасної української молоді.

Соціальні ознаки правової поведінки. Специфічні юридичні ознаки правової поведінки. Різновиди правової поведінки за ступенем активності залучення особи до процесу правового регулювання. Правопорушення, провини. Злочини.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Правова культура: сутність, елементи, рівні.
2. Сутність правової культури суспільства та особи.
3. Роль засобів масової інформації у формування правової культури.
4. Правовий нігілізм: види, причини виникнення, наслідки.
5. Особливості правової соціалізації.
6. Правове виховання та правова освіта: методи та форми.
7. Характеристика сучасної соціокультурної ситуації та її вплив на розвиток взаємодії суспільства, держави й особистості.

Список рекомендованої літератури

1. Осипова, Н. Особливості поля правової соціалізації особистості в умовах трансформації суспільства / Н. Осипова // Харьковские социологические чтения – 98. – Харьков, 1998. – С. 104–107.
2. Осика, І. Правовий нігілізм та правова культура / І. Осика // Право України. – 2001. – №7. – С. 27–35.
3. Паниотто, В. Динамика ксенофобии и антисемитизма в Украине (1994–2007) / В. Паниотто // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 194–214.

4. Подкуркова И. Правовая культура в процессе становления правового государства в Украине / И. Подкуркова // Харьковские социологические чтения – 98. – Харьков, 1998. – С. 108–110.
5. Сальников В. Правовая культура / Сб. Общая теория права / В. Сальников. – М., 1993. – С. 626–637.
6. Слюсаревский Н. Субкультура как объект исследования / Н. Слюсаревский // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2002. – № 3. – С. 117–127.
7. Соціологія права: навч. посіб. / В.Д. Воднік, Ю.І. Золотарьова, Г.П. Клімова та ін.; за ред. Н. П. Осипової. – Х.: Право, 2007. – 232 с.
8. Соціологія права: навч. посіб. / О.М. Джужа, І.Г. Кириченко, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 288 с.
9. Станік, С. Правова культура та правова акультурація / С. Станік // Юридичний вісник України. – 1999. – №3. – С.72–75.
10. Тригубенко, Г. Термін «нігілізм»: історія та сучасність / Г. Тригубенко // Право України. – 2000. – №9. – С. 29–35.
11. Шереги, Ф.Э. Социология права. Прикладные исследования / Ф.Э. Шереги. – С.-Пб. : «Алетейя», 2002. – 447 с.

Тема 7. Конкретно-соціологічні дослідження в галузі права. Правова сфера в фокусі громадської думки

Сутність соціально-правових досліджень та їх значення. Специфіка розробки програми та інструментарію конкретно-соціологічних досліджень в галузі права. Соціологічні методи дослідження в галузі права: опитувальні методи, аналіз документів, спостереження, експеримент. Організація конкретно-соціологічного дослідження. Особливості соціологічного аналізу різних сфер правової дійсності.

Загальні риси механізму формування громадської думки відносно правової сфери. Джерела формування громадської думки: досвід, засоби масової інформації, чутки, офіційні джерела. Кількісна та якісна диспропорція між даними джерелами. Об'єкти громадської думки відносно правової сфери: право як таке, правові норми, правоохоронні органи, прокуратура, суд, закони та кодекси, пенітенціарна система, покарання та принципи його здійснення, смертна кара, кримінальна ситуація, безпека населення, ефективність правозастосування тощо. Природа громадської думки. Види громадської думки відносно правової сфери: емоційне – раціональне, латентне – відоме, архетипічне – актуальне. Канали актуалізації громадської думки.

Ставлення населення до суб'єктів правової сфери. Особлива роль засобів масової інформації у формуванні громадської думки. Проблема формування позитивного іміджу правоохоронних та правозастосовних органів в Україні: методи та напрями.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Методи соціологічних досліджень і їх специфіка у праві.

2. Програма соціально-правового дослідження (на прикладі конкретного дослідження).
3. Організація та проведення соціально-правового дослідження.
4. Соціологічне забезпечення законодавчого процесу.
5. Правоохоронні органи України в фокусі громадської думки.
6. Роль ЗМІ в формуванні іміджу міліції, прокуратури, суду.
7. Право та його цінність в оцінках населення.
8. Громадська думка про кримінальну ситуацію в Україні.
9. Смертна кара та проблема її скасування в очах українського населення.
10. Правова інформованість населення як чинник формування компетентної громадської думки.

Список рекомендованої літератури

1. Бондаренко, Т.А. Имидж органов МВД в «милиейских» телесериалах / Т.А. Бондаренко // Социс. – 2006. – № 9. – С. 114–119.
2. Лапаева, В.В. Общественное мнение и законодательство / В.В. Лапаева // Социс. – 1997. – № 9. – С. 28–35.
3. Невирко, Д.Д. Деятельность милиции в зеркале общественного мнения / Д.Д. Невирко, В.Е. Шинкевич, Н.А. Горбач // Социс. – 2006. – № 2. – С. 76–84.
4. Негодченко, О. В. Анкетування як засіб моніторингу громадської думки про діяльність міліції щодо забезпечення прав громадян / О.В. Негодченко // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 24. – С. 278–282.
5. Правовой эксперимент и совершенствование законодательства / под ред. В.И. Никитинского и И.С. Самощенко. – М., 1988. – 304 с.
6. Рущенко, І.П. Криміногенна ситуація великого міста: методика соціологічного вимірювання / І.П. Рущенко, О.Н. Ярмиш, В.О. Соболев // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1997. – №2. – С. 206–213.
7. Эффективность закона: методология и конкретные исследования / под ред. В.М. Сырых и Ю.А. Тихомирова. – М., 1997. – 216 с.

Тема 8. Соціальна природа юридичного конфлікту та особливості його вирішення

Юридичний конфлікт як різновид соціального конфлікту: поняття, специфіка цього виду конфлікту. Юридичний конфлікт як різновид соціального конфлікту: поняття, специфіка даного виду конфліктів. Складові юридичного конфлікту. Типологія юридичних конфліктів за загальними та спеціальними ознаками. Структура юридичного конфлікту.

Кримінальний конфлікт. Фактори виникнення кримінального конфлікту, основні його елементи та стадії перебігу. Засоби розв'язання юридичного конфлікту. Вплив права на причини, розвиток, результати, наслідки конфлікту.

Державно-правові конфлікти та їх прояви. Юридичні чинники політично-правового конфлікту. Соціальне підґрунтя процесу створення законів як чинник виникнення конфліктів. Учасники правового конфлікту (підбурювач, посібник,

пасивні свідки, очевидці, посередники та судді). Стилi поведінки людей в різноманітних ситуаціях. Латентна та відкрита стадія конфлікту. Фази конфлікту. Юридизація конфлікту. Чинники, що сприяють розвитку конфлікту мирним шляхом. Медіатор. Правові засоби розв'язання конфлікту.

Контрольні завдання і питання до семінарського заняття

1. Конфліктні моделі Л. Козера та Р. Дарендорфа
2. Гаагський та Європейський суд як альтернатива вирішення конфліктів.
3. Приклади юридичного конфлікту у політичній сфері сучасної України.
4. Культура і техніка законотворчості у парламенті.
5. Динаміка та розв'язання юридичного конфлікту.
6. Типологія юридичного конфлікту.
7. Сутність, структура та особливості юридичного конфлікту.

Список рекомендованої літератури

1. Соколов, С.В. Социальная конфликтология / С.В. Соколов. – М., 2001. – 210 с.
2. Соціологія права: навч. посіб. / В.Д. Воднік, Ю.І. Золотарьова, Г.П. Клімова та ін.; за ред. Н.П. Осипової. – Х.: Право, 2007. – 232 с.
3. Социология права: Учебное пособие / Под ред. проф. В.М. Сырых. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ», 2001. – С. 234–263.
4. Соціологія права: навч. посіб. / О.М. Джужа, І.Г. Кириченко, В.С. Ковальський та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 288 с.
5. Шереги, Ф.Э. Социология права. Прикладные исследования / Ф.Э. Шереги. – С.Пб. : «Алетейя», 2002. – 447 с.
6. Юридическая социология. Учебник для вузов. – М.: Изд-во НОРМА, 2000. – С.333–356.
7. Шестоков, Д. Убийства на почве семейных конфликтов / Д. Шестоков. – Л., 1981. – С. 103–112

ТЕСТИ ДЛЯ АТЕСТАЦІЇ ОСТАТОЧНИХ ЗНАНЬ

1. Групи підходів до проблеми дисциплінарного статусу соціології права:
  - а) соціологія права є допоміжною дисципліною в межах правознавства;
  - б) соціологія права – це різновид загальної теорії права;
  - в) соціологія права розглядається як галузь загальної соціології права або як самостійна соціологічна дисципліна;
  - г) вірних відповідей немає.

2. В.С. Нерсисянц розглядає соціологію права як:
  - а) юридичну і соціологічну дисципліну;
  - б) галузь соціології з власним предметом та методом;
  - в) таку саму галузь загальної соціології, як і економічна соціологія релігії тощо.
  - г) самостійну юридичну дисципліну загальнотеоретичного статусу і значення.

3. Основоположником науки соціології був:
  - а) Ч. Беккарія;
  - б) Е. Феррі;
  - в) Г. Тард;
  - г) О. Конт.

4. Кому належить ідея аномії:
  - а) К. Марксу;
  - б) Г. Спенсеру;
  - в) О. Конту;
  - г) Е. Дюркгейму.

5. Суспільні інтереси складаються з інтересів:
  - а) загальної безпеки;
  - б) особи;
  - в) моралі;
  - г) захисту людського життя.

6. Структура правової культури:
  - а) право як система норм;
  - б) правовідносини як система суспільних відносин;
  - в) взаємозв'язок між правовою культурою і правовою поведінкою;
  - г) правосвідомість як система духовного відображення всієї правової дійсності.

7. Соціалізація - це:
  - а) об'єктивно існуючий набір взаємопов'язаних ідей та емоцій, що виражають ставлення суспільства, груп, індивідів до права;

б) основні ідеї, початки, керівні положення, які виражають сутність права;

- в) відносини між елементами мікросистеми;
- г) освоєння культури спільноти.

8. Види правової соціалізації:

- а) соціалізація у вигляді навчання;
- б) соціалізація шляхом передачі досвіду;
- в) виробнича соціалізація;
- г) «символічна соціалізація».

9. Функції соціального контролю:

- а) нормативна;
- б) практична;
- в) інституційна;
- г) інтегративна.

10. Типи адаптації:

- а) комфортність;
- б) стигматизація;
- в) ретритизм;
- г) бунт.

11. Потреби, пов'язані з девіантною і злочинною поведінкою:

- а) вітальні;
- б) соціальні;
- в) моральні;
- г) зовнішні.

12. Всесвітня декларація прав людини була підписана:

- а) у 1956 р.;
- б) 1937 р.;
- в) 1948 р.;
- г) 1952 р.

13. На думку постмодерністів історію права можна розділити на періоди:

- а) право XVI, XVII ст.;
- б) право кінця XVIII і початку XIX ст.;
- в) право XIX в.;
- г) право XX в.

14. Легалізм – це:

- а) процес перетворення незаконного в законне;
- б) точне дотримання існуючих правових норм;
- в) процес обґрунтування легітимності правлячих груп.

15. Інструментами соціального контролю є:

- а) соціальні норми і цінності;
- б) нормативні регулятори;
- в) соціальні інститути;
- г) форми соціальних взаємин.

16. Види правових установок:

- а) практичні;
- б) конформні;
- в) прагматичні;
- г) вимушені.

ТЕРМІНИ ТА ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

Агресія – дія, поведінка, спрямована на заподіяння збитку (морального, фізичного тощо, аж до повного знищення) іншій особі.

Адаптація соціальна – процес активного пристосування індивіда чи групи до певних матеріальних умов, норм, цінностей суспільства.

Акультурація – процес взаємовпливу культур, в ході якого один народ засвоює від іншого цінності, норми, моделі поведінки

Аномія – стан суспільства, при якому настає дезінтеграція і розпад системи норм, що гарантують соціальний порядок.

Вік соціальний – стадії активного включення індивіда до соціальних відносин і засвоєння ним соціальних ролей.

Вікові норми – правила, що визначають, чого і в якому віці повинна досягти людина.

Виховання – процес спрямованого систематичного формування особистості згідно з прийнятими в суспільстві моделями та нормами.

Вторинна девіація – девіантні моделі поведінки, що приймаються індивідами у відповідь на реакції інших індивідів на їх вчинки.

Глобалізація – посилення процесів взаємозалежності, взаємопроникнення і взаємозумовленості економічних, політичних, правових, ідеологічних, культурних компонентів світової спільноти.

Громадська думка – найважливіший компонент громадського життя, що виражає погляди, оцінки, ціннісні орієнтації певних груп людей або суспільства в цілому, втілює в собі колективну совість і має силу неписаного закону.

Девіація – відхилення від поведінкової норми, розглядається більшістю членів суспільства як неприпустиме.

Депривація – процес скорочення або позбавлення можливостей задоволення основних життєвих потреб індивідів чи груп.

Десоціалізація – процес, зворотний соціалізації: втрата індивідом соціальних цінностей і норм, що супроводжується його відчуженням від своєї групи.

Дискримінація соціальна – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян (соціальних груп) за якими-небудь ознаками.

Дія соціальна – цілеспрямована поведінка, що має соціальне значення і зорієнтована на іншого.

Дослідження соціологічне – вивчення методами соціології соціальних об'єктів, явищ, процесів, спрямоване на виявлення закономірностей соціального життя.

Егалітаризм – ідейно-політична течія, яка виступає за загальну рівність як принцип організації соціального життя.

Експеримент – спосіб отримання даних, при якому умови і змінні контролюються для встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Він дає дослідникам можливість перевірити вплив незалежної змінної на залежну змінну.

Етатизм – теорія, що обґрунтовує необхідність активного втручання держави в економічне і політичне життя суспільства, яка розглядає його як вищий результат суспільного розвитку.

Застосування права – одна з форм державної діяльності, спрямована на реалізацію правових розпоряджень у життя.

Звичай – норми, яким люди надають дуже великого значення і строго дотримують.

Злочин – суспільно небезпечне діяння, вчинене навмисно або ненавмисно, за яке законом встановлено кримінальну відповідальність.

Злочинність – соціальне явище, що включає сукупність злочинів, скоєних у даному суспільстві в даний відрізок часу, і характеризується кількісними (динаміка, стан) та якісними (структура, характер) показниками.

Злочинність латентна – злочинність, яка з тих чи інших причин офіційно не реєструється.

Злочинність організована – злочини, що здійснюються членами формальних організацій, діяльність яких пов'язана з порушенням закону, і мають ієрархічну структуру.

Зрілість соціальна – рівень особистісного розвитку індивіда, коли він повністю інтерналізує соціальні поведінкові моделі та цінності і адекватно виконує ролі дорослого члена суспільства.

Ідентифікація соціальна – процес ототожнення індивіда з певною групою або соціальним прошарком, що полягає в засвоєнні притаманних їм поведінкових моделей, цінностей, установок і ролей.

Інститут соціальний – стійкий комплекс норм, правил, символів, що регулюють різні сфери людської життєдіяльності і організує їх в систему ролей і статусів, за допомогою яких задовольняються основні життєві та соціальні потреби.

Інституціоналізація – 1. Створення стабільних зразків соціальної взаємодії, заснованих на формалізованих правилах, законах, звичаях і ритуалах. 2. Правове та організаційне закріплення сформованих у суспільстві форм поведінки, відносин тощо.

Інтеріоризація (інтерналізація) – перетворення зовнішніх по відношенню до індивіда форм соціальної взаємодії в стійкі якості особистості шляхом засвоєння вироблених суспільством цінностей, норм і моделей поведінки.

Інфантилізм соціальний – розрив між біологічним і соціокультурним дорослішанням молоді, що порушує нормальний процес соціалізації.

Каузальність соціальна – причинно-наслідковий зв'язок між окремими соціальними явищами суспільства.

Консенсус соціальний – згода значимої більшості будь-якого суспільства щодо найбільш важливих аспектів її соціального порядку.

Контркультура – субкультура (норми, цінності та спосіб життя), яка знаходиться в суперечності з нормами і правилами панівної культури.

Контроль соціальний – система соціальних механізмів, що забезпечують дотримання членами суспільства прийнятих моделей поведінки; спосіб саморегуляції соціальної системи.

Конфлікт – прояв об'єктивних чи суб'єктивних протиріч, що виражається в протиборстві сторін.

Конфлікт соціальний – зіткнення соціальних груп, які є носіями протилежних соціально-економічних і політичних інтересів, поглядів, ідеологій.

Конфлікт юридичний – будь-який конфлікт, у якому суперечка так чи інакше пов'язана з правовими відносинами сторін і має юридичні наслідки.

Конформізм – некритичне наслідування панівних думок і стандартів, стереотипів масової свідомості, традицій, авторитетів і принципів.

Конформність – тип соціальної поведінки індивіда, що характеризується соціально прийнятими поведінковими моделями і нормами, відповідністю соціальним очікуванням.

Корупція – використання службового становища посадовою особою в інтересах особистого збагачення і з порушенням існуючих правових норм.

Криза легітимності – соціально-політичний стан втрати суспільством або значною його частиною віри в законність і справедливість існуючого соціального порядку.

Культура нормативна – сукупність ідеалів, норм, цінностей, що визначають стандарти поведінки, які наказують, дозволяють, схвалюють або засуджують, забороняють певні соціальні дії.

Латентність – відсутність зовнішніх ознак явища, його існування в прихованій формі.

Легалізація – процес перетворення незаконного в законне.

Легалізм – точне дотримання існуючих правових норм.

Легальність – відповідність дій індивідів і соціальних груп встановленим в даному суспільстві правопорядку.

Легітимізація – процес обґрунтування легітимності правлячих груп.

Легітимність – характеристика визнання членами спільності існуючого соціального порядку, наділення престижем, який диктує норми і встановлює зразки поведінки.

Лояльність – шанобливе ставлення до властей і вірність чинним законам і порядкам.

Маніпулювання – процес ідеологічного і соціально-психологічного впливу на людей з метою зміни їх поведінки всупереч їх інтересам.

Маргіальність – проміжний, пограничний стан індивіда чи групи індивідів, відірваних від звичного середовища і способу життя.

Масова свідомість – тип суспільної свідомості, характерний для середнього представника суспільства, що включає широке коло ідей, уявлень, почуттів та ілюзій, пов'язаних з тими сторонами соціального життя, що доступні й цікаві масам.

Методика соціологічного дослідження – сукупність прийомів і методів для реалізації цілей і завдань дослідження.

Методологія соціологічного дослідження – вчення про методи і принципи соціологічного пізнання.

Моніторинг – система регулярного вимірювання змін, що відбуваються в суспільстві або якихось його сферах, за умови регулярного застосування одних і тих самих принципів вибірки і інструментарію.

Мораль – соціальний інститут, система норм, санкцій, оцінок, приписів, зразків поведінки, що виконують функції соціального контролю і регулювання соціальних відносин у тій чи іншій соціальній групі, суспільстві.

Населення – сукупність людей, що проживають на даній території або в межах даної держави.

Насильство – застосування сили або загроза застосування сили по відношенню до суб'єктів або їх власності з метою залякування і примусу до певних дій.

Нігілізм – світогляд і ідеологія, засновані на запереченні традиційних авторитетів і цінностей, релігійних уявлень, моральних і культурних ідеалів, у поєднанні з підтримкою безмежної свободи і вседозволеності.

Норми – правила поведінки в певній ситуації. Нормотворчість – процес створення і генезису соціальних норм.

Норми соціальні – зразки, правила поведінки, виконання яких очікується від члена суспільства і підтримується за допомогою санкції.

Норми правові – встановлені державою, законом, указом, актом тощо. загальнообов'язкові правила поведінки. У них, як правило, вказуються умови їх виконання, суб'єкти регульованих відносин, їх взаємні права та обов'язки, а також санкції в разі їх порушення.

Опитування – спосіб отримання інформації про думки та мотиви людей, пов'язаний з постановкою певних запитань респондентам (опитуваним).

Особистість – стійка система соціально значущих рис, що характеризують індивіда, результат суспільного розвитку (соціалізації) та включення людей в систему соціальних відносин за допомогою взаємодії.

Очікування ролі – вимоги, які суспільство пред'являє до індивіда у зв'язку з виконанням ним певної соціальної ролі.

Переконання – форма підтримки громадської дисципліни.

Покарання – негативна соціальна санкція, що використовується як елемент соціального контролю за поведінкою індивідів.

Поведінка аморальна – тип поведінки, який суперечить прийнятим у даному суспільстві моральним нормам (пияцтво, користолюбство тощо).

Поведінка антисоціальна – тип поведінки, що характеризується запереченням, нехтуванням соціальних норм і цінностей, прийнятих у даному суспільстві.

Поведінка деструктивна – тип поведінки, що заподіює шкоду самій особистості та не відповідає загальноприйнятим соціальним нормам (мазохізм, тощо).

Поведінка соціальна – тип поведінки, що так чи інакше зачіпає інтереси інших людей, груп, спільнот або суспільства в цілому.

Порядок соціальний – організованість соціального життя, впорядкованість соціальної дії.

Права людини – сукупність норм, що характеризують статус людини в суспільстві (право на життя, на свободу, на розвиток здібностей і таланту тощо).

Право неофіційне – за П. Сорокіним – сукупність правил, що склалися в даній групі і регулюють міжособистісні відносини (крім офіційного права).

Право офіційне – за П. Сорокіним – сукупність обов'язкових для всіх членів групи норм, відповідальність за виконання яких несе та частина групи, що наділена владою.

Правова політика – комплекс заходів, завдань, цілей, програм, методів, установок, ідей, реалізованих у сфері дії права і за допомогою права.

Правова держава – форма здійснення народовладдя, політична організація громадян, що функціонує на основі права; інструмент захисту і забезпечення прав, свобод і обов'язків кожної особистості.

Правова поведінка – соціально значима поведінка індивідів і груп, підконтрольна їх свідомості і волі, передбачена нормами права, що існують в даному суспільстві.

Правовий нігілізм – негативне ставлення до права, закону та інших форм організації суспільних відносин.

Правовий статус особистості – система прав, свобод і обов'язків, що знайшли своє чітке правове закріплення в нормах права.

Правовідносини – відносини між суб'єктами як носіями норм права.

Правопорушення – неправомірне (протиправне), суспільно шкідливе діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта, за яке в чинному праві передбачена юридична відповідальність.

Правопорядок – об'єктивно і суб'єктивно обумовлений стан соціального життя, що характеризується внутрішньою узгодженістю, врегульованістю системи правових відносин, заснованих на нормативних вимогах, принципах права й законності.

Правосвідомість – сфера або область свідомості, що відображає правову дійсність у формі юридичних знань і оціночних ставлень до права та практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку (діяльність) людей у юридично значимих ситуаціях.

Правотворчість – особлива форма державної і громадської діяльності зі створення, змін та скасування правових норм, що враховує соціальні потреби та інтереси суспільства.

Превенція – система заходів, спрямованих на попередження злочинів.

Презумпція невинності – принцип кримінального права, згідно з яким особа, підозрювана або обвинувачувана у вчиненні злочину, вважається невинною доти, доки її вина не буде доведена в порядку, передбаченому законом.

Престиж – авторитет, вплив, повага в суспільстві, міра яких відповідає певному соціальному статусу.

Привілеї соціальні – виключні права або переваги, які в силу закону, традиції або факту належать тільки окремим соціальним групам і недоступні для інших членів суспільства.

Придушення особистості – ритуали, що застосовуються в тоталітарних організаціях з метою домогтися від індивідів слухняності і зробити їх сприйнятливими до інституціонального контролю, дисципліни.

Примус – насильство над волею індивіда або соціальної групи шляхом застосування санкцій.

Протиправна поведінка – соціально небезпечна поведінка індивідів або груп, підконтрольна їх свідомості чи волі, рухома мотивами корисливості, ненависті, агресивності, що порушує існуючі в суспільстві правові норми і тягне юридичні наслідки.

Процес соціальний – сукупність односпрямованих і повторюваних соціальних дій, які можна виділити з безлічі інших соціальних дій.

Рівність соціальна – становище індивідів, соціальних груп, класів у суспільній системі, що виявляється в їх однаковому відношенні до засобів виробництва, однаковому соціальному статусі, можливостях, політичних і громадянських правах.

Рівноправність – найважливіший принцип демократичної держави, у відповідності з яким всі громадяни мають однакові права, рівний правовий статус (права та обов'язки) при цьому не допускається правова дискримінація.

Реальність правова – сукупність всіх правових феноменів, що існують у суспільстві.

Регулювання соціальне – процес цілеспрямованого впливу суспільства і його інститутів на соціальне життя, поведінку індивідів і груп за допомогою регуляторів (норм, правил, цілей, зв'язків).

Репрезентативність – властивість вибірки досить точно відображати властивості генеральної сукупності.

Ресоціалізація – процес засвоєння нових норм, цінностей, світогляду та моделей поведінки.

Референтна група – соціальна одиниця, використовувана нами для оцінки та формування власних поглядів, почуттів і вчинків.

Рольовий конфлікт – ситуація, при якій індивіди стикаються з суперечливими вимогами, зумовленими одночасним виконанням двох або більше ролей.

Санкції соціальні – заходи впливу соціальної групи або суспільства в цілому на поведінку індивіда, що відхиляється від соціальних очікувань, норм і цінностей. Розрізняють позитивні і негативні санкції, пов'язані відповідно до заохочення і покарання.

Система соціальна – впорядковане ціле, що являє собою сукупність окремих соціальних елементів – індивідів, груп, організацій, інститутів.

Системний підхід – методологічний напрям, заснований на розгляді об'єкта як цілісності, що складається з безлічі пов'язаних взаємним ставленням елементів.

Соціалізація – процес соціальної взаємодії, за допомогою якого люди здобувають знання, думки, погляди та формують моделі поведінки, необхідні для успішної участі в житті суспільства.

Соціальні зміни – фундаментальні зміни в паттернах культури, структури і соціальної поведінки.

Соціальний контроль – методи і стратегії, які регулюють норми поведінки в рамках суспільства.

Статус – становище в рамках групи або суспільства; осередок в соціальній структурі.

Субкультура – система унікальних цінностей, норм, традицій і життєвих укладів, що відрізняють якусь соціальну групу від домінуючої культури більшості суспільства.

Суспільство – об'єднання людей, що має закріплену спільну територію, загальні культурні цінності та соціальні норми, характеризується усвідомленою соціокультурною ідентичністю його членів.

Суспільство глобальне – світове суспільство, що виникає в результаті все більшого розширення контактів, взаємозв'язків і взаємозалежності національних об'єднань.

Суспільство закрите – поняття, введене в обіг К. Поппером; тип суспільства, протилежний відкритому суспільству і характеризується незначною соціальною мобільністю, авторитаризмом, догматичною ідеологією.

Суспільство індустріальне – історичний тип суспільства, в якому основою господарства є промисловість і яке характеризується урбанізацією, концентрацією великих мас населення в промислових містах, наявністю широкої соціальної прошарку управлінців, бюрократії, орієнтація на раціональність та ефективність виробництва.

Суспільство відкрите – тип суспільства, що характеризується високим рівнем мобільності, динамізмом, демократичною ідеологією, плюралізмом та охороною прав індивіда.

Табу – система соціальних заборон, порушення яких представленні більшості членів суспільства карається надприродними силами або гідно суворого покарання.

Тероризм – застосування сили або жорстоких насильницьких дій проти людей або власності з метою залякування та примусу уряду, формальної організації або цивільного населення до виконання певних політичних, релігійних чи соціальних умов.

Толерантність – терпиме ставлення до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, думок, ідей, вірувань.

Цінності соціальні – більш або менш визнані поведінкові стандарти, тобто поділювані суспільством чи соціальною групою моральні та естетичні імперативи.

Ціннісна орієнтація – певні устремління, бажання, потреби людини, виступаючі для нього в якості найважливіших особистих цінностей і цілей життєдіяльності.

ПОРАДИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ОЧНОЇ ТА ВЕЧІРНЬОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Форми участі студентів у навчальних заняттях:

Заняття проводяться у формі лекцій та семінарів. Виклад матеріалу курсу і контроль засвоєння знань студентами здійснюються у вигляді тез основних положень кожної теми з їх подальшим обговоренням студентами (на базі самостійної підготовки).

Виступ студента чи групова презентація повинні містити чітке формулювання тези та її доведення чи спростування. Необхідним для позитивної оцінки елементом відповіді є відтворення різних точок зору, ілюстрація дискусійності висвітлюваного питання, а також власна позиція студента чи групи. Критеріями оцінки виступів чи групових презентацій є: відповідність джерелам і положенням наукової літератури; логічна послідовність викладу; наявність власної тези та ступінь її аргументованості.

Опонування. Вимогами до цієї форми участі у занятті є критичний аналіз попереднього виступу і висунення власної альтернативної тези.

Групова дискусія. Дискусія здійснюється між 2–4 групами студентів, кожна з яких пропонує власне розв'язання запропонованої викладачем проблеми, а також висуває контраргументацію на аргументи команд опонентів. Оцінювання групової дискусії здійснюється двома студентами, попередньо обраними з цієї метою.

Форми поточного контролю: оцінювання домашніх самостійних завдань, що презентуються на семінарських заняттях, есеї, два модульні контролю – теоретичний та практичний. Практичний модуль полягає у розробці програми соціологічного дослідження на обрану тему, створенні інструментарію для проведення емпіричного соціологічного дослідження обраним методом. Для студентів заочної форми навчання передбачається написання контрольної роботи.

Залік чи іспит відбувається у письмовій формі.

Питання на екзамен/диференційований залік

1. Об'єкт та предмет соціології права.
2. Завдання та функції соціології права.
3. Становлення соціології права як дисципліни.
4. Специфіка соціологічного підходу до аналізу соціоправних явищ.
5. Основні умови ефективності права. Назвіть основні причини низької ефективності дії права в сучасній Україні.
6. Головні функції права, їх соціальний зміст.
7. Види правового нігілізму. Чинники правового нігілізму в сучасному українському суспільстві.
8. Поняття правової культури. Побутова правова культура, правова культура професійної групи та професійна правова культура.
9. Історичні форми покарань за злочини.
10. Основні прямі та латентні функції в'язниці як соціального інституту.

11. Основні методи збору соціологічної інформації у галузі права.
12. Сутність взаємозв'язку соціально-правових досліджень та юридичної практики.
13. Етапи проведення соціологічних досліджень в правовій сфері.
14. Специфіка використання методу аналізу документів у правовій сфері.
15. Специфіка використання опитування у вирішенні правових проблем.

Питання для I теоретичного модульного контролю

1. Об'єкт та предмет соціології права.
2. Завдання та функції соціології права.
3. Становлення соціології права як дисципліни.
4. Проаналізуйте специфіку соціологічного підходу до аналізу соціоправних явищ.
5. Основні умови ефективності права. Виявіть причини низької ефективності дії права в сучасній Україні.
6. Відокремте головні функції права, розкрийте їх соціальний зміст.
7. Види правового нігілізму. Чинники правового нігілізму в сучасному українському суспільстві.
8. Поняття правової культури. Побутова правова культура, правова культура професійної групи та професійна правова культура.
9. Назвіть історичні форми покарань за протиправні діяння.
10. Що таке правова соціалізація? В чому її специфіка?
11. Розкрийте сутність понять правове виховання та правова соціалізація особи. Як співвідносяться ці поняття?
12. Основні історичні форми покарання. Функції в'язниці як соціального інституту.
13. Специфіка тюремної субкультури.
14. Охарактеризуйте поняття девіантна поведінка, делінквентна поведінка та соціальний контроль. Основні види девіантної поведінки.

Питання для II практичного модульного контролю

1. Поясніть, в чому полягає сутність соціально-правових досліджень?
2. Розкрийте необхідність проведення соціально-правових досліджень у сучасному суспільстві.
3. Назвіть основні методи збору соціологічної інформації у галузі права.
4. Обґрунтуйте взаємозв'язок соціально-правових досліджень та юридичної практики.
5. Етапи проведення соціологічних досліджень в правовій сфері.
6. Вивчення громадської думки як основа підвищення ефективності нормотворчості.
7. Специфіка використання методу спостереження у правовій сфері.
8. Специфіка використання методу аналізу документів у правовій сфері.
9. Специфіка використання опитування у вирішенні правових проблем.

Тематика індивідуальних завдань (есеї, творчі роботи)

1. Зробити порівняльний аналіз розуміння соціології права у радянський період і на сучасному етапі українського державотворення.
2. Співвідношення моралі і права в контексті проблеми справедливості.
3. Скласти перелік недоліків у законотворчому процесі сучасної України.
4. Чи існує діючий механізм правової корекції соціального зла: корупція, проституція, наркоманія? (За вибором).
5. Смертна кара: чому її не відміняють?
6. Діяльність органів внутрішніх справ у демократичній державі.
7. Підготувати інформацію про ефективність органів правосуддя.
8. Злочинна діяльність у різних правових системах.
9. Випишіть і проаналізуйте стимули правомірної поведінки.
10. Підготувати огляд статті Є. Ерліха «Живе право».
11. Підготувати огляд статті: Б. Кистяківський, Право как социальное явление // Социс. – 1990. – № 3.
12. Підготувати огляд статті Г. Спенсер. Грехи законодателей // Социс. – 1992. – № 2.
13. Підготувати огляд статті Р. Мертон. Социальная структура и аномия // Социс. – 1992. – № 2.

Теми для соціологічних досліджень

1. Вивчення громадянської ідентичності українців.
2. Місце права в системі ціннісних орієнтацій населення.
3. Налаштування на дотримання законності.
4. Правова поведінка.
5. Правова поінформованість.
6. Довіра до закладів права.
7. Правове просвітництво населення за допомогою ЗМІ.
8. Чи потрібна Україні правова реформа?
9. Якість підготовки юридичних кадрів.
10. Етика правових інститутів.
11. Реалізація регулятивних функцій права в умовах України.
12. Становлення громадських правозахисних організацій.
13. Мотиви вступу на юридичний факультет та соціальна структура студентів.
14. Якість навчального процесу та проблема працевлаштування випускників юридичних факультетів.

Приклад анкети для соціологічного дослідження правових питань

АНКЕТА

Шановний відвідувач суду!

Пропонуємо Вам взяти участь в опитуванні громадян щодо їх задоволеності якістю функціонування судів. Опитування проводиться з метою об'єктивної оцінки якості послуг, що надаються судами. Отримана інформація буде використовуватися для розробки ефективних рекомендацій щодо поліпшення якості судових послуг та підвищення рівня громадської довіри до судів.

Це опитування є вибіркоким і саме Вас обрали випадково. Будьте впевнені, що інформація, яка збирається, є цілком конфіденційною і отримані відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді. Від Вашої щирості та відповідального ставлення до опитування залежить якість та повнота інформації, на підставі якої буде отримана загальна картина якості роботи суду.

Номер анкети _____

Інтерв'юєр _____.

Дата проведення інтерв'ю _____.

1. Оцініть міру Вашої обізнаності з роботою судів та суддів в цілому.

1. Цілком обізнаний.
2. Загалом обізнаний.
3. Майже обізнаний.
4. Зовсім не обізнаний.

БУДЬ ЛАСКА, ОЦІНІТЬ ДОСТУПНІСТЬ СУДУ (відповідь повинна бути у кожному рядку).

		Повністю ні	Скоріше ні	І так і ні	Скоріше так	Скоріше ні	Важко відповісти
2.	Чи легко було знайти будівлю суду?	1	2	3	4	5	6
3.	Чи зручно Вам діставатися до суду громадським транспортом?	1	2	3	4	5	6
4.	Чи достатньо місць для паркування біля будівлі суду?	1	2	3	4	5	6
5.	Якщо Вам доводилося телефонувати до суду, чи завжди вдавалось додзвонитись та отримати потрібну інформацію?	1	2	3	4	5	6
6.	Чи дозволяв графік роботи канцелярії суду вчасно та безперешкодно вирішувати Ваші справи у суді (подати позов, ознайомитися з матеріалами, отримати рішення, ухвалу, вирок,	1	2	3	4	5	6

	тощо)?						
--	--------	--	--	--	--	--	--

...КОМФОРТНІСТЬ ПЕРЕБУВАННЯ У СУДІВ

7.	Чи достатньо зручних місць для очікування, оформлення документів, підготовки до засідання?	1	2	3	4	5	6
8.	Чи достатньо чисто та прибрано у приміщенні?	1	2	3	4	5	6
9.	Чи достатньо освітлення?	1	2	3	4	5	6

...ПОВНОТУ ТА ЯКІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ

10.	Чи службовці суду працювали старанно та не припускалися помилок, що призводили б до перероблення документів та порушення термінів?	1	2	3	4	5	6
11.	Чи виявили працівники суду при спілкуванні з Вами доброзичливість, повагу?	1	2	3	4	5	6

...ДОТРИМАННЯ ТЕРМІНІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

12.	Чи вчасно (відповідно до графіку) розпочалося засідання щодо Вашої справи?	1	2	3	4	5	6
13.	Чи було враховано Ваші побажання при призначенні дня та часу засідання?	1	2	3	4	5	6
14.	Чи вчасно Ви отримували повістки та повідомлення про розгляд справи?	1	2	3	4	5	6
15.	Чи вважаєте Ви обґрунтованими затримки/перенесення слухань у Вашій справі?	1	2	3	4	5	6

16. Коли мова йде про підвищення якості роботи суду, на Вашу думку, які виміри якості слід покращити в першу чергу? Проставте в порядку важливості для Вас шість критеріїв якості за ступенем важливості для Вас (1 – найбільш важливий вимір якості, 7 – найменш важливий вимір якості).

Вимір якості	Ранг
Доступність суду	
Зручність та комфортність перебування у суді	
Повнота та якість інформації	
Дотримання термінів судового розгляду	
Якість роботи працівників апарату суду	
Якість роботи суду	

17. Які конкретні зміни, на Ваш погляд, необхідні для покращення роботи цього суду сьогодні? (напишіть)

---

18. Як Ви вважаєте, чи наявні матеріально-технічні ресурси забезпечують потреби працівників суду для ефективного виконання своїх обов'язків?

1. Так.
2. Ні.

19. Якими є Ваші враження від візиту до суду сьогодні у порівнянні з Вашими очікуваннями?

1. Кращі, ніж очікував.
2. Гірші, ніж очікував.
3. Відповідають очікуванням.

20. Вік.

1. 18–25 років.
2. 26–39 років.
3. 40–59 років.
4. Старші 60 років.

21. Стать.

1. Чоловік.
2. Жінка

22. Рівень освіти.

1. Середня та неповна середня.
2. Базова вища.
3. Повна вища.
4. Інше (вказіть) _____.

23. Наявність вищої юридичної освіти.

1. Так.
2. Ні.

24. Де Ви проживаєте?

1. В населеному пункті, де розташовано цей суд.
2. В іншому населеному пункті.

25. У суді Ви представляєте:

1. Особисто себе (є позивачем/відповідачем/свідком/потерпілим).
2. Іншу особу (є адвокатом, юрист-консультантом).
3. Інше.

26. Ви вважаєте себе:

1. Бідним.
2. Нижче середнього статку.
3. Середнього статку.
4. Заможним.
5. Багатим.

ДЯКУЄМО!

ПОРАДИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Студенти повинні самостійно уважно ознайомитись з програмою курсу, літературою, яку пропонує викладач, а також з контрольними питаннями та темами рефератів.

Підсумковий контроль вимагає від студента знань з дисципліни «Соціологія права» в межах наведеної програми та підготовки домашньої контрольної роботи.

Студенти виконують дома контрольну роботу із однієї з запропонованих тем курсу, розкриваючи сутність контрольних питань, або одну із тем рефератів. За згодою викладача можливе самостійне формулювання теми студентом.

Виконання студентом заочної форми навчання контрольної роботи потребує глибокої самостійної розробки однієї з тем, запропонованої викладачем, що повинно сприяти формуванню у студента навичок роботи з навчальними посібниками та іншою літературою, вміння робити самостійні висновки і узагальнення з проблем організації та методики проведення соціологічних досліджень.

При оцінці контрольної роботи особливе значення надається самостійності мислення, опрацюванню першоджерел і публікацій.

Особливо високо оцінюються ті роботи, в яких є матеріали соціологічних досліджень, що здійснювалися за місцем роботи студента, чи використання вторинного аналізу соціологічних даних. Усі статистичні матеріали та матеріали соціологічних досліджень необхідно супроводжувати посиланнями на джерела, з яких вони здобуті.

При роботі з першоджерелами варто уникати прямого конспектування тексту, а зосередити увагу на коментуванні, тобто на викладі власних поглядів щодо розглянутого матеріалу. Однак цитування (оформлене посиланнями) також може використовуватися для аргументації чи формулювання думки автора.

Контрольна робота повинна мати чітку структуру. Її початок – зміст (план), що складається з розділів і підрозділів, які відповідають заголовкам і підзаголовкам у тексті. За змістом (планом) йде вступ: постановка мети, завдань. В основній частині поетапно розкривається тема контрольної роботи. Наприкінці оформляються висновки. Завершується контрольна робота списком використаних джерел, які повинні бути оформлені за встановленими правилами. Під час виконання контрольної роботи передбачається консультація викладача: обговорення наряду наукового пошуку, узгодження плану (змісту) та ін.

Обсяг контрольної роботи – 15 – 20 сторінок. На титульному аркуші повинні бути вказані: шифр контрольної роботи, її тема, прізвище, ім'я та по батькові студента, назва його групи, спеціальності.

Контрольну роботу необхідно принести з собою на сесію і здати на практичному занятті викладачем особисто.

Підсумковий контроль складається з оцінки за домашню контрольну роботу та заліку.

Теми контрольних (домашніх) робіт

1. Взаємозв'язок соціології права з іншими суспільствознавчими науками.
2. Правове виховання та самовиховання особистості у процесі її правової соціалізації.
3. Особистість злочинця та специфіка його соціологічного дослідження.
4. Право як соціальний феномен.
5. Генеза та розвиток соціології права в Західній Європі.
6. Генеза та розвиток соціології права в США.
7. Філософсько-соціологічні концепції права в Україні та Росії.
8. Соціальні функції права.
9. Правова поведінка особистості.
10. Закон як соціальне явище.
11. Соціальні механізми законотворчості.
12. Соціальна природа правосуддя.
13. Соціологія судових органів.
14. Сутність і природа правового конфлікту.
15. Рівні правової соціалізації.
16. Соціальна природа права.
17. Соціальні ознаки правовідносин.
18. Сучасний стан соціології права.
19. Походження правових норм.
20. Право як регуляторний засіб соціального управління.
21. Форми соціального впливу в праві.
22. Механізм правової соціалізації особистості.
23. Правові засоби розв'язання конфліктів.
24. Проблеми судової реформи в Україні.
25. Аспекти судового процесу як соціальної взаємодії.
26. Законність як чинник соціалізації під час трансформації суспільства.
27. Теоретичний та емпіричний рівні соціології права.
28. Соціальні чинники, що впливають на законослухняну поведінку людини.
29. Принципи справедливого судового процесу.
30. Проблеми правової інтеріоризації.
31. Проблеми девіантності в Україні.

Питання на екзамен/диференційований залік

1. Об'єкт та предмет соціології права.
2. Завдання та функції соціології права.
3. Становлення соціології права як наукової дисципліни.
4. Специфіка соціологічного підходу до аналізу соціоправних явищ.
5. Основні умови ефективності права. Чинники низької ефективності дії права в сучасній Україні.
6. Соціальний зміст функцій права.

7. Види правового нігілізму. Чинники правового нігілізму в сучасному українському суспільстві.
8. Поняття правової культури. Побутова правова культура, правова культура професійної групи та професійна правова культура.
9. Історичні форми покарань за протиправні діяння.
10. Поняття та особливості правової соціалізації.
11. Сутність понять правове виховання та правова соціалізація особи, їх співвідношення.
12. Основні історичні форми покарання. Функції в'язниці як соціального інституту.
13. Специфіка тюремної субкультури.
14. Поняття девіантної поведінки, делінквентної поведінки та соціального контролю. Основні види девіантної поведінки.
15. Сутність та особливості соціально-правових досліджень. Необхідність проведення соціально-правових досліджень у сучасному суспільстві.
16. Основні методи збору соціологічної інформації у галузі права.
17. Взаємозв'язок соціально-правових досліджень та юридичної практики.
18. Етапи проведення соціологічних досліджень в правовій сфері.
19. Вивчення громадської думки як основа підвищення ефективності нормотворчості.
20. Специфіка використання методу спостереження у правовій сфері.
21. Специфіка використання методу аналізу документів у правовій сфері.
22. Специфіка використання опитування у вирішенні правових проблем.

ПОРАДИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЕКСТЕРНАТУ

Студенти, які навчаються екстерном повинні заздалегідь дізнатись про питання, що будуть винесені на екзамен/диференційований залік. При підготовці до питань слід використати літературу, що наведена у даному методичному посібнику.

Питання на екзамен/диференційований залік

1. Об'єкт та предмет соціології права.
2. Завдання та функції соціології права.
3. Становлення соціології права як дисципліни.
4. Специфіка соціологічного підходу до аналізу соціоправних явищ.
5. Основні умови ефективності права. Основні причини низької ефективності дії права в сучасній Україні.
6. Головні функції права, їх соціальний зміст.
7. Види правового нігілізму. Чинники правового нігілізму в сучасному українському суспільстві.
8. Поняття правової культури. Побутова правова культура, правова культура професійної групи та професійна правова культура.
9. Історичні форми покарань за злочини.
10. Основні прямі та латентні функції в'язниці, як соціального інституту.
11. Основні методи збору соціологічної інформації у галузі права.
12. Сутність взаємозв'язку соціально-правових досліджень та юридичної практики.
13. Етапи проведення соціологічних досліджень в правовій сфері.
14. Специфіка використання методу аналізу документів у правовій сфері.
15. Специфіка використання опитування у вирішенні правових проблем.
16. Злочинність як соціальне явище.
17. Правова свідомість та правова поведінка як форми соціальної культури.
18. Кримінальний конфлікт як різновид юридичного конфлікту.
19. Основні стадії розвитку юридичного конфлікту та шляхи їх розв'язання.
20. Соціологічні теорії злочинності та їх евристичні можливості.

Колісник Лариса Олексіївна
Мосьондз Марина Володимирівна

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

Методичні рекомендації
для студентів напряму підготовки 6.030402 Право

Друкується в авторській редакції.

Підп. до друку 08.10.2012. Формат 30х42/4.
Папір офсет. Ризографія. ум. друк. арк. 2,2.
Обл.-вид. арк. 2,8. Тираж 200 пр. Зам. №

Державний вищий навчальний заклад
«Національний гірничий університет»
49027, м. Дніпропетровськ, просп. К. Маркса, 19